Γράφει ο
ΛΕΩΝΙΔΑΣ
ΚΑΛΛΙΒΡΕΤΑΚΗΣ

Οι Έλληνες νεκροί των πολεμικών συγκρούσεων του 20ου αιώνα

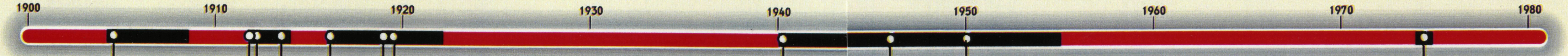

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

100
Περιλαμβάνονται **οι νεκροί στρατιωτικοί** και τα μέλη των εθελοντικών ενόπλων σωμάτων.

100
Περιλαμβάνονται **τα θύματα του άμαχου πληθυσμού** που απεβίωσαν με βίαιο θάνατο.

Σημείωση: *Δεν περιλαμβάνονται οι νεκροί από κακουχίες, πείνα και άλλες αιτίες.*

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ
1904-1908

2.000 1.500

Στα αρχεία της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού του ΓΕΣ (ΓΕΣ/ΔΙΣ) αναφέρονται επωνύμως 955 νεκροί μαχητές, από τους οποίους 70 Έλληνες οπλαρχηγοί (17 βαθμοφόροι του τακτικού Ελληνικού Στρατού και 53 εθελοντές), 315 οπλίτες και 570 πράκτορες της ελληνικής κυβέρνησης. Δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για τις απώλειες μεταξύ των ντόπιων που ανήκαν σε ένοπλες ομάδες.

Δεν υπάρχουν πλήρη συγκεντρωτικά τεκμηριωμένα στοιχεία για τους αμάχους. Ο Κ.Ι. Μαζαράκης-Αινιάν, βασιζόμενος σε γαλλική δημοσίευση, αναφέρει 1.200 που φονεύθηκαν μέχρι το 1907. Στο αρχείο Εξαδακτύλου αναφέρονται επωνύμως 475 Έλληνες πρόκριτοι, δάσκαλοι, κληρικοί κ.τ.λ. που φονεύθηκαν στο διάστημα 1904-1905.

Α' ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
1912-1913

2.000

Ο Ελληνικός Στρατός είχε 2.374 νεκρούς (143 αξιωματικούς και 2.231 στρατιώτες), από τους οποίους οι 763 σκοτώθηκαν στο Μακεδονικό Μέτωπο (81 αξιωματικοί και 682 στρατιώτες) και οι 1.611 στο Μέτωπο της Ηπείρου (62 αξιωματικοί και 1.549 στρατιώτες).

Β' ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
1913

6.000

Ο Ελληνικός Στρατός είχε 5.851 νεκρούς (164 αξιωματικούς και 5.687 στρατιώτες). Επιπλέον καταγράφονται, αθροιστικά και για τους δύο Βαλκανικούς Πολέμους, 188 αγνοούμενοι και 1.558 αποβιώσαντες από άλλα αίτια κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων. Δεν υπάρχουν πλήρη συγκεντρωτικά τεκμηριωμένα στοιχεία για τις απώλειες μεταξύ των αμάχων κατοίκων των περιοχών όπου διεξήχθησαν οι επιχειρήσεις.

ΑΥΤΟΝΟΜΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ Β. ΗΠΕΙΡΟΥ
1914

165

Ο αριθμός αφορά τους Έλληνες υπηκόους, στρατιωτικούς ή μη, που έλαβαν μέρος στα γεγονότα και όχι στους ντόπιους, για τους οποίους δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία.

Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
1916-1918

2.500

Δεν υπάρχουν πλήρη συγκεντρωτικά τεκμηριωμένα στοιχεία, λόγω και των ειδικών συνθηκών του διχασμού. Κατά τις συγκρούσεις μεταξύ υπερασπιστών του βασιλιά Κωνσταντίνου και συμμαχικών δυνάμεων εντός των Αθηνών στις 19 Νοεμβρίου 1916, ο Ελληνικός Στρατός είχε 30 νεκρούς (4 αξιωματικούς και 26 στρατιώτες). Κατά τις μάχες της άνοιξης του 1917 στο Μακεδονικό Μέτωπο, αναφέρονται ελληνικές απώλειες 108 (7 αξιωματικοί και 101 στρατιώτες). Στη Μάχη του Σκρα (17 Μαΐου 1918) οι απώλειες των τριών ελληνικών Μεραρχιών ήταν 605 νεκροί και αγνοούμενοι (31 αξιωματικοί και 574 στρατιώτες). Στη Μάχη της Δοϊράνης (5-6 Σεπτεμβρίου 1918) οι απώλειες των τριών ελληνικών Μεραρχιών ήταν 567 νεκροί και αγνοούμενοι (44 αξιωματικοί και 523 στρατιώτες). Κατά τον μήνα Σεπτέμβριο 1918, οι συνολικές απώλειες του Ε.Σ., σύμφωνα με γαλλικές πηγές, ήταν 1.505 (70 αξιωματικοί, 1.435 στρατιώτες), από τους οποίους 834 νεκροί και 671 αγνοούμενοι. Οι απώλειες της Πολεμικής Αεροπορίας ήταν 17 άνδρες.

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ
1919

398

Από τους οποίους αξιωματικοί 18 και στρατιώτες 380. Τα στοιχεία βασίζονται στην έκθεση πεπραγμένων του Α' Σώματος Στρατού.

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ
1919-1922

42.500 400.000

«Ελλείψει επαρκών στοιχείων», ο Ελληνικός Στρατός βασίζεται για τις απώλειές του σε γαλλικές πηγές, που καταγράφουν 42.335 νεκρούς και αγνοουμένους, που κατανέμονται ως εξής: αξιωματικοί 1.408 (108 το 1919-1920, 400 το 1921 και 900 το 1922), στρατιώτες 40.927 (3.286 το 1919-1920, 7.741 το 1921 και 29.900 το 1922). Οι απώλειες της Πολεμικής Αεροπορίας ήταν 23 άνδρες. Για τους αμάχους δεν υπάρχουν πλήρη συγκεντρωτικά τεκμηριωμένα στοιχεία. Αν δεχθούμε στατικά τον αριθμό των 1.782.000 Μικρασιατών ορθοδόξων της Πατριαρχικής απογραφής τού 1912 και αφαιρέσουμε τους 1.250.000 πρόσφυγες που καταγράφηκαν στην Ελλάδα το 1928, έχουμε μια διαφορά 532.000 ατόμων, ορισμένοι από τους οποίους πέθαναν στην Ελλάδα μεταξύ 1922 και 1928, ενώ κάποιοι άλλοι παρέμειναν στη Μικρασία και κατόρθωσαν να επιβιώσουν εκεί. Ένας αριθμός λοιπόν περίπου 400.000 θυμάτων δεν πρέπει να αφίσταται δραματικά του πραγματικού.

Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
1940-1945

43.500 143.500

ΑΛΒΑΝΙΚΟ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΜΕΤΩΠΟ (1940-1941)

15.000

Στον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο (Αλβανικό Μέτωπο) και τον Ελληνογερμανικό Πόλεμο (Μακεδονικό Μέτωπο) του 1940-1941, αναφέρονται 14.614 νεκροί και αγνοούμενοι (αξιωματικοί 741 και στρατιώτες 13.873), αλλά απουσιάζουν οι αγνοούμενοι του Μακεδονικού Μετώπου, διότι «δεν υπάρχουν τεκμηριωμένα στοιχεία». Στο ίδιο διάστημα, οι απώλειες του Πολεμικού Ναυτικού ήταν 235 (31 αξιωματικοί, 54 υπαξιωματικοί και 150 ναυτοδίοποι), ενώ οι απώλειες της Πολεμικής Αεροπορίας ήταν 52 άνδρες. Δεν υπάρχουν τεκμηριωμένα στοιχεία για τα θύματα των βομβαρδισμών μεταξύ των αμάχων.

ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ (1941)

1.200 2.000

Μαχόμενοι κατά των Γερμανών εισβολέων εκτιμάται ότι έπεσαν «υπερχίλιοι» μαχητές, από τους οποίους οι 456 ανήκαν στις τακτικές δυνάμεις και οι υπόλοιποι ήταν ντόπιοι που πήραν τα όπλα. Ενδεικτικά, στη Μάχη του Γαλατά σκοτώθηκαν 31 ντόπιοι μαχητές, 17 άμαχοι από βόμβες και εκτελέστηκαν 9 ως αντίποινα. Στον αριθμό αυτό δεν περιλαμβάνονται οι 3.600 Βρετανοί, Νεοζηλανδοί και Αυστραλιανοί που βρήκαν τον θάνατο στην Κρήτη.

Κατά τη Μάχη της Κρήτης και στις αμέσως επόμενες ημέρες εκτιμάται ότι οι Γερμανοί εκτέλεσαν περί τους 2.000 αμάχους. Ενδεικτικά, 240 σκοτώθηκαν στον Νομό Χανίων και 80 στον Νομό Ρεθύμνης. Δεν υπάρχουν στοιχεία για τα θύματα των βομβαρδισμών.

ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ - ΝΑΥΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1941-1945)

1.300 3.000

Ο Ελληνικός Στρατός καταγράφει εμμέσως περί τους 900 νεκρούς και αγνοουμένους.

Οι απώλειες της 1ης Ταξιαρχίας στη Μάχη του El Alamein το 1942 ήταν 89 και της 3ης Ορεινής Ταξιαρχίας στο Rimini το 1944, 116. Στο ίδιο διάστημα, οι απώλειες του Πολεμικού Ναυτικού ήταν 280 (40 αξιωματικοί, 64 υπαξιωματικοί και 176 ναυτοδίοποι), ενώ οι απώλειες της Πολεμικής Αεροπορίας 86 άνδρες. Στα βρετανικά στρατιωτικά νεκροταφεία της Αιγύπτου βρίσκονται θαμμένοι 71 άνδρες του Ε.Σ., 14 της Π.Α., 6 του Π.Ν. και 3 του Ε.Ν.

Ο αναφερόμενος αριθμός των αμάχων αφορά κυρίως στις απώλειες του Εμπορικού Ναυτικού κατά το διάστημα 3.9.1939-5.9.1945.

ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ (1941-1945)

20.000 130.000

Δεν υπάρχουν πλήρη συγκεντρωτικά τεκμηριωμένα στοιχεία. Σύμφωνα με τον Στ. Σαράφη, από τον Μάιο του 1943 και μέχρι τον Οκτώβριο του 1944, ο ΕΛΑΣ είχε 4.500 νεκρούς. Στον αριθμό αυτό δεν περιλαμβάνονται οι απώλειες στην Κρήτη, τη Θράκη και μέρος της Πελοποννήσου, ούτε φυσικά οι προ του Μαΐου 1943. Γερμανικές αναφορές για τις «απώλειες του εχθρού» μεταξύ Ιουνίου 1943 και Σεπτεμβρίου 1944, σημειώνουν 20.650 «Έλληνες συμμορίτες» νεκρούς και 4.785 «τυφεκισθέντες για αντίποινα». Ούτε και στην περίπτωση των αμάχων υπάρχουν πλήρη συγκεντρωτικά τεκμηριωμένα στοιχεία. Αναφέρονται ενδεικτικά 38.690 εκτελεσθέντες από τους Γερμανούς στο διάστημα 21 Απριλίου 1941-15 Οκτωβρίου 1944, στους οποίους όμως δεν περιλαμβάνονται οι νεκροί από τις καταστροφές των Καλαβρύτων, του Διστόμου κ.ά. οικισμών, καθώς και οι εκτελεσθέντες στις φυλακές Αβέρωφ και το Σκοπευτήριο της Καισαριανής, που εκτιμάται ότι ανεβάζουν τον συνολικό αριθμό στις 50.000. Πρέπει να συνυπολογιστούν οι φονευθέντες από τους Ιταλούς (μόνο στη Θεσσαλία πάνω από 2.000), από τους Βούλγαρους (Δράμα, Δοξάτο, κ.τ.λ., πάνω από 15.000) και από τους Αλβανούς στην Ήπειρο (πάνω από 1.500). Στους αμάχους περιλαμβάνονται και οι 66.000 νεκροί Έλληνες Εβραίοι της ίδιας περιόδου, αλλά δεν συνυπολογίζονται οι περίπου 260.000 νεκροί από πείνα.

ΕΜΦΥΛΙΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ (1941-1945)

6.000 8.500

Ελλείψει στοιχείων, κάθε πλευρά επικαλείται τους αριθμούς της. Ενδεικτικά, σε ό,τι αφορά τις απώλειες της μιας πλευράς, ο Θρ. Τσακαλώτος αναφέρει για το διάστημα 1944-1945, 2.422 νεκρούς. Σε ό,τι αφορά τις απώλειες της άλλης πλευράς, ο Β. Μπαρτζιώτας δίνει, μόνο για τον Δεκέμβριο, 1.000 νεκρούς του ΕΛΑΣ στην Αθήνα. Έχουν αναφερθεί επίσης 5.000 νεκροί άμαχοι στη διάρκεια των Δεκεμβριανών, μόνο στην περιφέρεια Αθήνας - Πειραιά, ενώ ο C. Chiclet (1987) υπολογίζει για το ίδιο διάστημα τον συνολικό αριθμό των νεκρών σε όλη την Ελλάδα, σε 11.300-14.000. Στον αριθμό αυτό υποτίθεται ότι περιλαμβάνονται οι νεκροί άνδρες του ΕΛΑΣ, των κυβερνητικών δυνάμεων της Αθήνας, του ΕΔΕΣ και των ομάδων Μιχάλ Αγά και Τσαούς Αντών και οι άμαχοι, όχι όμως οι 265 νεκροί και αγνοούμενοι των βρετανικών δυνάμεων.

ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
1946-1949

36.000 20.000

Και στην περίπτωση αυτή, κάθε πλευρά έχει αναφέρει κατά καιρούς διάφορους αυθαίρετους αριθμούς. Ενδεικτικά, σε ό,τι αφορά τις απώλειες της μιας πλευράς: α) ο Θρ. Τσακαλώτος αναφέρει για το διάστημα 1945-1951, 15.213 νεκρούς (13.707 του Ε.Σ., 1.485 της Χωροφυλακής και 21 του Π.Ν.), β) ο Δ. Βλαντάς αναφέρει 29.239 νεκρούς «του εχθρού», μόνο για το διάστημα 1947-1948, γ) ο Γ. Παπανδρέου είχε αναφέρει το 1950 ενώπιον της Βουλής τον αριθμό των 55.000 νεκρών (από τους οποίους 3.000 αξιωματικοί), δ) το ΓΕΣ έχει δώσει 8.249 νεκρούς (651 αξιωματικούς και 7.598) για το διάστημα 1946-1949 (126 το 1946, 1.115 το 1947, 4.239 το 1948, 2.769 το 1949), δεν προσμετρά όμως τους αγνοουμένους, ε) ο Στ. Χαρατσής δίνει 17.635 νεκρούς του Ε.Σ. (1.385 αξιωματικούς και 16.250 οπλίτες), 34 νεκρούς της Π.Α. και 21 νεκρούς του Π.Ν., στ) ο David Close (1993) δέχεται 13.800 του Ε.Σ. (8.400 νεκρούς και 5.400 αγνοούμενους) και 2.220 της Χωροφυλακής. Σε ό,τι αφορά τις απώλειες της άλλης πλευράς, το ΓΕΣ έχει δώσει 38.421 νεκρούς αντάρτες. Η Αγγελική Λαΐου (1987) και ο David Close (1993) δέχονται περί τους 20.000 νεκρούς αντάρτες. Ο Χρ. Καινούργιος αναφέρει 2.122 νεκρούς βαθμοφόρους των ανταρτών (από τους οποίους 146 γυναίκες). (20) Ούτε στην περίπτωση των αμάχων υπάρχουν πλήρη συγκεντρωτικά τεκμηριωμένα στοιχεία. Ενδεικτικά, ο ΔΣΕ στο υπόμνημά του της 14.3.1947 αναφέρει 1.059 δολοφονίες από την αντίπαλη πλευρά, στο διάστημα 1945-1946, στις περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας, Θεσσαλίας, Ηπείρου, Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας Ο Μ. Κύρκος, ενώπιον της Επιτροπής του ΟΗΕ τον Φεβρουάριο του 1947, κατήγγειλε 2.509 νεκρούς σε όλη την Ελλάδα, στο ίδιο διάστημα (109 επίσημες εκτελέσεις και 2.400 δολοφονίες). Αρκετοί μελετητές αθροίζουν το σύνολο των νεκρών, ενόπλων και αμάχων αμφοτέρων των πλευρών σε 158.000, ενώ ο David Close (1993) σχολιάζει ότι «πρέπει να ξεπέρασαν τις 60.000».

ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΚΟΡΕΑΣ
1950-1955

194

Από τους οποίους 182 νεκροί του Ε.Σ. (14 αξιωματικοί και 168 στρατιώτες) και 12 νεκροί της Π.Α. (7 αξιωματικοί και 5 οπλίτες).

ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΚΑΙ ΕΙΣΒΟΛΗ ΚΥΠΡΟΥ
1974

700 500

Παραμένει αδιευκρίνιστος ο ακριβής αριθμός των νεκρών κατά τη διάρκεια του πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου (15 Ιουλίου 1974). Εκτιμήσεις τούς ανεβάζουν μεταξύ 300 και 450, στους οποίους συγκαταλέγονται 33 άνδρες της Κυπριακής Εθνοφρουράς (28 Ελληνοκύπριοι και 5 Ελλαδίτες), 22 της Κυπριακής Επικουρικής Αστυνομίας, καθώς και μεγάλος αριθμός ενόπλων πολιτών που υπερασπίστηκαν τη νόμιμη κυβέρνηση ή συνεργάστηκαν για την ανατροπή της.

Στις μάχες εναντίον των Τούρκων οι απώλειες του Ελληνικού Στρατού (ΕΛΔΥΚ, Έλληνες βαθμοφόροι Εθνοφρουράς και ενισχύσεις καταδρομέων) έφθασαν τους 161, στους οποίους περιλαμβάνονται και οι 29 καταδρομείς που σκοτώθηκαν όταν καταρρίφθηκε από φίλια πυρά στη Λευκωσία το αεροσκάφος τους, στο οποίο βρήκε τον θάνατο και το 4μελές πλήρωμα της Πολεμικής Αεροπορίας. Οι απώλειες της Κυπριακής Εθνοφρουράς ανέρχονται σε 309 νεκρούς (40 αξιωματικούς και 269 στρατιώτες). Το Κυπριακό Ναυτικό κατέγραψε 9 απώλειες όταν δύο τορπιλάκατοί του βυθίστηκαν στα ανοικτά της Κερύνειας. Δεν περιλαμβάνονται στους αριθμούς αυτούς οι 1.619 που θεωρούνται μέχρι σήμερα αγνοούμενοι (83 Ελλαδίτες στρατιωτικοί, 908 Ελληνοκύπριοι στρατιωτικοί και 628 άμαχοι), αν και πρόσφατα επιβεβαιώθηκε ο θάνατος ορισμένων από αυτούς. Εάν αποδειχθεί για το σύνολο, ο αριθμός των νεκρών στρατιωτικών θα ανέλθει σε 1.691 και των αμάχων σε 1.128.

Σημείωση: Στους παραπάνω αριθμούς δεν περιλαμβάνονται ο Έλληνας λοχίας που σκοτώθηκε με το Ελληνικό Απόσπασμα Σομαλίας το 1993 και οι τρεις άνδρες του Πολεμικού Ναυτικού που χάθηκαν στα Ίμια το 1996.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΓΕΣ/ΔΙΣ), Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην γεγονότα, Αθήνα 1979.
Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Ο Μακεδονικός Αγώνας - Απομνημονεύματα, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 264.
ΓΕΣ/ΔΙΣ, Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων, Αθήνα 1987.
ΓΕΣ/ΔΙΣ, Ο Βορειοηπειρωτικός Αγώνας, Αθήνα 1997.
ΓΕΣ/ΔΙΣ, Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Πρώτον Παγκόσμιον Πόλεμον, 1914-1918, τ. 1ος, Αθήνα 1958, τ. 2ος, Αθήνα 1961.
ΓΕΣ/ΔΙΣ, Το Ελληνικόν Εκστρατευτικόν Σώμα εις Μεσημβρινήν Ρωσίαν (1919), Αθήνα 1955.
ΓΕΣ/ΔΙΣ, Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά την Μικρασιατικήν Εκστρατείαν (1919-1922), Αθήνα 1968.
ΓΕΣ/ΔΙΣ, Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940-1941, Αθήνα 1983.
ΓΕΣ/ΔΙΣ, Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940-1941, Αθήνα 1985.
Ν. Λάχανος, «Οι απώλειες του Πολεμικού Ναυτικού κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο», «Καθημερινή» - Επτά Ημέρες 28.10.2000.
Δ. Ι. Μαγκριώτης, Θυσίαι της Ελλάδος και Εγκλήματα Κατοχής 1941-1944, Αθήνα χ.χ.
Στ. Σαράφης, Ο ΕΛΑΣ, τ. 1ος, Αθήνα 1964.
Β. Μαθιόπουλος, Η Ελληνική αντίσταση (1941-1944) και οι «σύμμαχοι», Αθήνα 1977.
Φ. Ν. Γρηγοριάδης, Εμφύλιος Πόλεμος 1944-1949 (το δεύτερο αντάρτικο), τ. 10ος, Αθήνα 1975.
Τ. Γεροζήσης, Το Σώμα των Αξιωματικών και η θέση του στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, 1821-1975, τ. 2ος, Αθήνα 1996.
D. H. Close, εισαγωγή του συλλογικού τόμου The Greek Civil war 1943-1950 – Studies of polarization, 1993, (ελλην. μτφρ. Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950 – Μελέτες για την πόλωση, Αθήνα α' έκδοση 1997, β' έκδοση 1998).
ΕΑΜ, Οι πραγματικές αιτίες του Ελληνικού δράματος, Αθήνα 1947.
Μπ. Γραμμένος - Π. Ροδάκης (επιμ.), Έτσι άρχισε ο εμφύλιος πόλεμος, Αθήνα 1987.
ΓΕΣ/ΔΙΣ, Το Εκστρατευτικόν Σώμα Ελλάδος εις Κορέαν (1950-1955), Αθήνα 1977.

Πρόσωπα Β. Καρακάσης